

TALABALAR OVOZIGA MOS REPERTUAR TANLASHNING O‘ZIGA XOS YO‘LLARI

Aripov Sardor

Islomov Jaxongir

Respublika musiqa va san‘at kolleji

Annotatsiya: *Ushbu maqolada talabalar ovoziga mos repertuar tanlashning o‘ziga xos yo‘llari haqida bayon etilgan.*

Kalit so‘zlar: *fiziologik, repertuar,*

Talaba xonandalarning mumtoz musiqa merosining shakllanish davridan boshlab ijrochilar amaliyotida xonandalar psixologiyasi (ruhiyati) asosida odatga aylanib boradigan va shaxs tabiatining omillariga aylanadigan jarayonlar yuzaga kelgan. Musiqa yaratilishi, ijrochiligi bu yakuniy masala, ya‘ni vaziyat taqozosi hamda namoyish tartibi bo‘yicha asarlar ijro etilib kelingan. Lekin, muayyan bir xonandaning shakllanishini va kamolotga erishish yo‘lida xonandaga xos omillarni to‘g‘ri hal qilish katta ahamiyatga ega. Musiqa bilimdonlari va allomalari ustoz shogird an‘anasida, avvalo shogirdning ana shu tomoniga e‘tiborni qaratganlar.

Ayrim san‘atda xonandalarning shaxsiy fiziologik, tabiiy va ruhiy holatlari bilan bog‘lik bo‘lgan bir qator unsurlar mavjud. Bu unsurlar xonandaning avlodi, oilasi, o‘tib ulg‘aygan muhit, yashash makoni, davri, do‘stlari va nihoyat jamiyatdagi o‘rni bilan karakterlanadi. Albatta, xonandaga bo‘lgan munosabat, hurmat va izzat ham alohida ahamiyat kasb etadi. Bularni barchasini uyg‘unlashuvda xonandaning ishq, hohishi va istagi asosiy mezonni (rolni) bajaradi. Ustozlarning «shogirdlarni imkoniyatlariga qarab asar tanlash lozim» degan ishoralari zaminida ana shu muammolar aks ettiriladi. Zamonaviy til bilan aytganda, xonandaning ijro repertuari, aynan shu masala hisoblanadi. Demak, bu jarayonlar qanday izohlanadi? Xonanda aslida o‘z ijro repertuari bilan elga taniladi. Ijro repertuar esa, biz yuqorida keltirganimizdek, turli saviyadagi ovoz va imkoniyatli xonandalar uchun bir-biridan farqli tarzda tarkib topadi. Ijro ham shunga hos shakllanadi. Aslida bu jarayon puxta o‘ylangan va imkoniyatlar doirasida va ijrochining ta‘bi negizida tuzilishi taqozo etiladi. Avvalo, ijro repertuarni xonandaning o‘zi tanlashi lozim. Bu hohish va imkoniyat bilan karakterlanadi. Chunki, xonandaning ishq bir asarga tushsa uning o‘zlashtirilishi va idroklanishi oson kechadi. Bilimli va mohir xonandalarda bu jarayon mas‘ullik mezon bilan izohlanadi. Ijro repertuarni tanlashda quyidagi 4 ta mezonga e‘tibor qaratilsa maqsadga muvofiq bo‘lishi begumondir: - Ijrochining xonishdagi saviyasi, - O‘quv darajasi (xonandalik sohasidagi darajasi), - Ovoz imkoniyatlari (mumtoz musiqada boshqa janrlar kabi musiqiy namunalar ovoz tanlaydi. Shu bois, har bir xonanda o‘z ijrosi uchun tanlaydigan asarlariga e‘tibor bilan yondoshishlari lozim); - Bilim miqdori. Xonandalikda yo‘nalish ko‘p. Shu bois, o‘zlashtirish jarayoni bosqichma - bosqich

tarkib topishi muqarrar va juda muhim. Xonandalikda birdaniga yirik asarni o'zlashtirib aytish yaxshi natijalarga olib kelmaydi. Zero, amaliyotda muhlislar tomonidan idrokli ijro juda ardoqlanadi. Yirik asarning yirik muammolari bo'ladi. Uni yechimini topish uchun yirik quvvat, saviya va mahorat lozim bo'ladi. Mumtoz asarlarning turli mushkillikdagi namunalari mavjud. Har qanday asar musiqaning qaysidir bir jihatlariga mos keladigan mushkilliklariga ega bo'ladi. Masalan, ayrim asarlarning diapozoni juda keng bo'ladi. Lekin, ijrochilik jihatidan unchalik murakkab mezonlarga ega bo'lmasligi mumkin. Yoki, asar murakkab usulga asoslangan, uni mutanosib saqlash hammani ham qo'lidan kelavermaydi. Ya'ni, murakkab usul bilan aytiladigan asarlarni barcha jixatlarini mutadil saqlash ancha mushkul va mahorat talab etadi. So'z-matn vazni, musiqiy usul hamda barcha tomonlarning uyg'unligidagi ohangni murakkab, lekin salohiyatli yaratilganidir. Uning inson ruhiyati uchun zarur bo'lgan mag'zi ham shunda bo'lishi mumkin. «Hofiz» erishish lozim bo'lgan cho'qqilardan biri ana shunday murakkab asarlarni me'yoriga yetkazib ijro etishni o'zlashtirishidir. Qolaversa, shunday asarlar mavjudki, ularda bir nechta usullar almashib kelishini kuzatish mumkin. Masalan Yu. Rajabiyning «Ne navo soz aylagay» ashulasi. Uni o'zlashtirish uchun ustozning aniq ko'rsatmalari va sabog'i lozimdir. Bu muammoning bir tomoni. Repertuar tanlashdagi yana bir masala bu-asarni ovoz imkoniyatlariga mos kelishi. Odatda, mumtoz musiqa namunalarning aksariyati shiddatli ovoz, baland avjlarda tarannumni talab etadi. Shu bois, qayd etish joizki, xonandaning ovozi bo'lishi mumkin, lekin unga shiddatli tus bera olmasligi mumkin. Shiddat esa, asarga ulug'vorlik, buyuklik, to'laqonli xususiyatlarni singdiruvchi jihat xisoblanadi. Aksincha, ovoz ko'proq lirik xususiyatlar bilan sug'orilgan bo'lishi mumkin. Unda ovoz tabiatidan kelib chiqib urg'uni unga mos sifatli asarlarga karatish ijobiy natijalarning garovidir. Repertuar tanlashning eng muhim va jonli jarayonda katta e'tibor talab etuvchi tomoni xonandaning ichki dididir. Bu tuyg'u xonandaning tinglovchi bilan muloqotini mustaxkamlashi va samara berishini ta'minlab beradi. Unga ko'ra xonanda tinglovchilar davraning talabini to'g'ri baholashi lozim va repertuaridan shunga mos asar tanlab ijro etishi lozim bo'ladi. Musiqiy ta'lim yo'nalishi talabalariga o'rgatiladigan repertuarlarni tanlashda quyidagilarga amal qilish lozim deb xisoblaymiz. Albatta qo'shiq kuylash jarayonida o'quvchining shu qo'shiqni o'rganishga bo'lgan qiziqishi va ishtiyoqini ham hisobga olish zarur. Bu esa o'z-o'zidan sevgimuhabbat mavzusiga ham murojaat etishni talab qiladi. Bunday sharoitda she'r mazmunidagi badiiy saviyasi yuqori bo'lgan, ishqiy munosabatlar mohirona pardozlangan asarlarni tanlashni tavsiya etamiz. Masalan: Alisher Navoiy g'azali bilan aytiladigan quyidagi ashulani ko'rsatishimiz mumkin: Kecha kelgumdur debon ul sarvi gulro' kelmadi. Ko'zlarimga kecha tong otguncha uyqu kelmadi. Lahza-lahza chiqdimu, chekdim yo'lingda intizor. Keldi jon og'zimgayu ul sho'xi badxo' kelmadi.

I. Rajabov. “Maqom asoslari”. O‘rta va oliy o‘quv yurtlari uchun metodik qo‘llanma. O‘zbekiston madaniyat vazirligi madaniyat bo‘limi. Toshkent 1992- yil 90-bob

2. O.Fayziev. Musiqa o‘qitish metodikasi Toshkent 1997 yil